

Tema

Dansens og Musikkens rødder 63

Danseindsamling på Bornholm 3

af Per Sørensen

Lad os se på de indsamlinger, der har været af dans og musik på Bornholm:

Den første indsamling blev foretaget af den lokale lærer og kantor H. Johansen (1877-1954). Han er den folkemindesamler, der har gjort mest, for at folkeminderne på Bornholm blev bevaret. Hans speciale var de bornholmske viser, og det er hans fortjeneste, at vi i dag har danse-teksterne til en stor del af de bornholmske danse.

Interessant kan det være at vide, hvilke mennesker der står bag viseteksterne, når vi synger om "Gamla Toza", "Longsomma Gjarted", "Sjijnmyra-Valsen" og andre.

Kantor H. Johansen

Han begyndte allerede som 14-årig at indsamle viser, og han fortalte følgende:

"De spørger, hvordan indsamlingsarbejdet gik for sig. Da jeg skulle ud på jagt, havde jeg noget at gå efter, fordi jeg huskede en del brudstykker, som jeg havde lært af min morfars og andre. Jeg opdagede hurtigt, at det ikke nyttede at gå hverken til præst

eller degn, for her var ingen viser at finde. Nej jeg skulle ud til de nærmeste befolkningslag, og det var derfor særlig fiskerlejerne og gårdenes folkestuer, jeg besøgte. De der kunne lære mig noget, var gerne halvejs forhutlede mennesker, som levede af andres nåde – Omgangsmændenes kaldte man dem, fordi de gik på omgang fra den ene gård til den anden. De var kommet på livets skyggeside...

Det var ikke nemt for mig, der var så ung, at få de ældre til at synge fra leveren, for de var som alle bornholmere generte. Selv Pær Ost, der ellers var kry som en dværghane skulle helst have en opstrammer. Min fremgangsmåde var da den, at jeg selv begyndte at synge, og på den måde kom vi på gled...

Efterhånden som jeg fik opsøret gamle koner, der mentes at kunne gamle viser, opsøgte jeg dem efter tur og fik ad omveje og ved mange overtalelser viserne lirket frem. Det var ikke nemt at få dem til at synge for mig; men ved en kaffetår kom tungen gerne på gled. Kaffen var ikke god, den var absolut værre end erstatningskaffe! – Den smagte både sjided og svedt. Visse gamle folk havde dengang den skik, at hvad de ikke brugte af sukkeret, spyttede de ud igen og lagde tilbage i sukkerskålen, som efterhånden blev fyldt med én slimet masse. Og jeg turde ikke sige nej til sukkeret! Når man samler bliver man fanatiker, og jeg måtte slikke sukkerstumperne for at få fat i visestumperne. Men mærkeligt er det, at jeg ikke fik en tuberkulose på halsen."

I samme periode, hvor han indsamlede viser, besøgte han også adskillige spillemænd, hvor han optegnede de gamle dansemelodier. I 1909 sendte han en renskrift af 329 dansemelodier til Dansk Folkemindesamling i København, og han skrev bl.a. i forordet: "Nærværende samling melodier fra Bornholm er fremkommet ved, at jeg for snart 20 år siden begyndte at nedskrive, hvad jeg dengang hørte gamle spillemænd spille på violin. De fleste optegnelser gjorde jeg fra 1891 til 1894..."

For 60-70 år siden var trykte noder en sjældenhed her på øen; de gamle spillemænd spillede gerne "efter gehør". Denne spillemandstype er på en enkelt undtagelse nær uddød. Der lever endnu en mand i Bæla i Rutsker Sogn, Nord for Hasle. Han hedder Anders Lind og er af gammel spillemandsslægt. Han spiller endnu ikke få af de gamle dansetoner... Jeg ser mig desværre ikke i stand til at beskrive nogle af de gamle danse. Jeg kan ikke selv danse dem og har ikke forudsætninger til at kunne beskrive sådan en dans, selv om den blev danset for mig.

Anders Lind kan danse ikke så få, og særlig i fiskerlejerne vil man endnu kunne træffe folk, der i deres ungdom dansede enkelte af de gamle danse."

Kantor Johansen indsamlede også gamle spillemandsbøger, som han senere afleverede på Dansk Folkemindesamling i København. Særlig interesse har en meget gammel dansebog fra ca. år 1800. Dansebogen havde faderen ejet. Det er 2 små bøger med 106 Engelskdanse – i den ene noderne og i den anden tegninger af, hvordan engelskdansene danses. Bøgerne ligner de øvrige ca. 10 andre dansebøger, der findes i Danmark – fra slutningen af 1700-tallet og begyndelsen af 1800-tallet. Intet sted i bøgerne indikeres, at de skulle være skrevet på Bornholm, og dansene er fællesgoods med, hvad der i øvrigt findes fra perioden. Jeg har ikke kunnet genfinde nogle af de traditionelle, bornholmske rækkedanse i dansebogen, så bøgerne er måske skrevet et andet sted i Danmark eller måske i Tyskland!

Den første indsamling af de bornholmske danse blev foretaget i sommeren 1901 af gymnastiklærer Kr. Jensen fra Nørre-Ørslev Højskole pr. Nykøbing Falster. Desværre vides ikke, hvem han besøgte på Bornholm; men der er stor sandsynlighed for, at det var folkene på Hasleegnen. Kr. Jensen optegnede følgende danse: Kjærlighed foruden Strømper, Ryggeturen, Støbeturen, Skotsk Kvadrille, Kontramenuet, Kontra-saj, Pigernes Fornøjelse, Jysk Kontra, Put igennem, Totur med Klap i, Bornholmsk Sekstur, Stadsturen, Spansk S, Brumlen, Herman Bosses, Jens Larsens Ynglingsstykke, Tante-let, Engelsk-dans, Peder Kolbergskes, Bøhmerdansen, Borddansen, Hamborg på Række (Fatter Mikkell), Fandango, Kedelflikkerturen og Trieril. Originalmaterialet er sikkert gået tabt; men der ligger en afskrift i F.F.F.'s arkiv. Denne afskrift blev lavet af C. V. Otterstrøm d. 4. dec. 1901. De fleste vil sikkert kunne genkende mange af navnene som nogle af de typiske, bornholmske danse, der er med i Bornholmerheftet.

I 1911 sendte F.F.F. Viggo Hertel til Bornholm; men fra denne rejse har det ikke umiddelbart været muligt at finde noget danse materiale.

I Pinsen 1922 rejste Johannes Egedal til Bornholm – udsendt af F.F.F. – Han skulle dels checke materialet fra 1901 af Kr. Jensen og dels se, om han kunne finde flere danse. Han skrev i forordet til optegnelserne²: *"Med bange Anelser besteg jeg i Rønne min Cykle for at tage rundt på Øen: Var der noget at finde? Jeg hilste på Kantoren, før han skulde*

til Højmesse og tog saa til Sonne i Klemersker. Han omtalte et ungt Gaardmandspar, Gaardejer P. Jensen og hans Kone fra "Marevadgaard"; de havde undervist Egnens Børn i gamle Danse. Vi gik nu hen for at besøge dette Ægtepar. Jeg fik en Bog at se med Optegnelser, de selv havde lavet om de gamle Danse (der var F.F.F.'s strenge sprogbrug sandelig ikke naaet til!), og jeg fik at vide, at jeg kunde ikke skrive Dansene op, saa det kunde forstaaes! Jeg fik lov til at se beskrivelserne og fik ogsaa lidt Hjælp til Forstaaelse af dem, men stadig under en saa mistroisk Form, at jeg næsten følte mig som en forbryder. Trods alt fik jeg en del og navnlig glædede det mig at jeg fik "Sextour rundt paa Raas". Da jeg havde været der saa længe, jeg kunde være bekendt, tog jeg videre.

Næste dag, 2. Pinsedag gennemkørte jeg Nordbornholm og fandt meget elskværdige Mennesker, men de fleste kunde ikke noget. Tilsidst havnede jeg hos Musiker Karl Lind i Bæla. Hos denne Familie blev jeg meget vel modtaget og fik en del at se... Det viser sig at den første indsamling har været upaaklagelig, og Resultatet af den anden i det væsentligste kun blev en kontrol... De forekommende Uoverensstemmelser kan dels skyldes de to Indsamlere, dels meddelerne og endelig og maaske ikke mindst den udvikling Dansene har undergaaet siden 1901." Johannes Egedals sidste udsagn var så inderligt rigtigt og viser, hvor svært det altid har været at indsamle og beskrive noget så flygtigt som dans. I øvrigt var familien Jensen fra "Marevadgaard", hvor Egedal fik så ublid en modtagelse, med i den første folkedanseklub "Capriolen" i 1890'erne (se Dansens og musikkens rødder nr. 62 - P. Jensen fra "Marevadgaard" står længst til højre på billedet, og konen sidder i forreste række yderst til venstre). I 1928 kom Danmarks første egnshefte, 22 Bornholmske Folkedanse – udgivet af H. P. Kofoed.

I 1930 var Ellen Grüner Nielsen (medl. af F.F.F.) på sommerferie ved Nexø, og der kom hun tilfældig i kontakt med en gruppe unge, der indøvede 3 bornholmske danse, der i udførelse var anderledes end det kendte, og det var dansene: Langsomme Gertrud, Ajle-manjs – Totur og Jydsk Contra.

Det sidste skud på stammen kom i 1971, hvor F.F.F. udgav deres bornholmske egnshefte. Promotor ved heftets udgivelse var Svend Clemmensen på dansens område og Bent Nielsen fra Tåsinge på musikkens område. Heftet blev til i samarbejde med folkedansere og spillemænd på Bornholm, og særlig Erling Jensen var foregangsmand på øen – man undersøgte dansearkivmateriale og gamle spillemandsbøger og sammenholdte det med, hvordan bornholmerne dansede dansene.

Krydsturn

Bornholm

Udover disse "officielle" indsamlinger af dansebeskrivelser har der, som tidligere nævnt, eksisteret flere optegnelser – foretaget af bornholmske folkedansere op gennem 1900-tallet.

Jeg vil endnu engang prøve at rekonstruere én af de bornholmske rækkedanse – optegnet af forh. gårdejer Westh i Rutsker, der var i besiddelse af 18 gamle, borriñholmska opstæljedansa³.

Originalbeskrivelsen til Krydsturn:

(Opstilling på rad). Opførende herre og dame svinger 2

gange rundt med første herre og første dame, hvorefter de går i kryds med anden herre og dame, for derefter at gøre dobbelt kæde med første herre og første dame.

Jeg har tilladt mig at omskrive dansen til den form, der i dag kendes af folkedanseinstruktører. I originalbeskrivelsen er der ingen trinangivelse; men jeg har skævet til, hvad man gør i de andre bornholmske rækkedanse, så her kommer mit forslag til Krydsturn fra Bornholm (den kan sikkert også tolkes på andre måder):

Musik:

Forklaring:

Opstilling: Omvendt rækkeopstilling.

Trin: Hop- og gangtrin.

|:1-8:|

a) 1. og 2. herre og (samtidig) 1. og 2. dame tager højre armkrog og danser 2 1/2 omgang rundt (1. par slutter i midten mellem 2. og 3. par), 16 små hoptrin.

9-16

b) 1. og 3. par danner højrehåndsmølle og går 1 omgang rundt, 8 gangtrin.

9-16

1. og 2. par kæde 1 omgang rundt - beg. med højre hånd til egen danser (1. par slutter i midten mellem 2. og 3. par), 8 gangtrin.

Når dansen begynder forfra anden gang, danser 1. par med 3. par. Når 1. par er kommet til næstsidste plads, "smutter" de ned og stiller sig som sidste par.

1. og 4. par kan begynde dansen samtidig.

Personlig vil jeg kun have 3-5 par i hver række.

Prøv at danse denne lille rækkedans, den er hurtig at lære, og man skal ikke stå på rækkerne og vente ret længe. God fornøjelse!

Kildehenvisninger:

¹ "Gamla Toza". Bornholmsk Tidende - Julen 1943

² Findes i F.F.F.'s Dansearkiv på Dansk Folkemindesamling

³ "18 borriñholmska opstæljedansa" af Eyvind Lind. Jul paa Bornholm 1959